

I. ARTYKUŁY

Jolanta Behr*

Usługi wczesnego wspomagania rozwoju dziecka w prawie oświatowym

Early child development support services in education law

Abstract. Early support for child development is a form of targeted and specialized support for a child who has not yet started fulfilling educational obligations. It is implemented in order to stimulate the child's psychomotor and social development, from the moment of detecting a disability until the child starts school. It is intended to prevent potential future failures in school education.

Early support for child development is a conglomerate of public services whose type, scope and frequency of provision are adapted to the needs of a specific child, and take into account their individual limitations. The right to use these services stems from an opinion issued by the adjudicating panel of a public psychological and pedagogical counseling center confirming the child's need for early development support.

The article discusses the legal aspects of the public task of organizing and providing services in the field of early development support. The aim is to explain the meaning of the concept of early support for child development, discuss the legal provisions regulating them and determine the *ratio legis* of their introduction into the Polish legal system. It also involves identifying intangible services falling within the scope of early support for child development, determines their beneficiaries and identifying the entities providing them. In the context of acquiring the right to use these services, special attention will be paid to the opinion issued on the need to support early child development, in particular, the procedure for its issuance it and its components.

In order to achieve the research goals, the dogmatic-legal method will be used, consisting of the analysis and interpretation of the texts of legal acts.

* University of Wrocław, Poland | Uniwersytet Wrocławski, Polska, <https://orcid.org/0000-0002-2688-2836>, e-mail: jolanta.behr2@uwr.edu.pl.

Administrative court jurisprudence regarding the subject of the article will also be taken into account to the required extent.

Keywords: early support for child development – intangible services – education law – children with disabilities

Wprowadzenie

Przedmiotem artykułu są prawne aspekty zadania publicznego polegające na organizowaniu i świadczeniu usług z zakresu wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka (WWRD). Celem badań jest wyjaśnienie znaczenia pojęcia *wczesne wspomaganie rozwoju dziecka*, omówienie przepisów prawa je regulujących oraz określenie *ratio legis* wprowadzenia ich do polskiego porządku prawnego. Jest nim również wskazanie usług niematerialnych mieszczących się w zakresie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, określenie ich beneficjentów oraz ustalenie podmiotów je świadczących.

W kontekście nabycia prawa do korzystania z tych usług szczególnie uwaga jest poświęcona opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, w tym trybowi i przesłankom jej wydania, jej składnikom oraz charakterowi prawnemu. Porównanie jej z innymi aktami z tego zakresu wskaże obszary wymagające wprowadzenia zmian – zaproponowanych poniżej.

Wśród przesłanek warunkujących wydanie opinii ograniczono je tu do niepełnosprawności, o czym dalej. Niejednolita wykładnia tego pojęcia powoduje bowiem problemy praktyczne i rozbieżności orzecznicze, co prowadzi do nieuzasadnionego zróżnicowania pozycji prawnej podmiotów administrowanych. Celem rozważań w tym zakresie będzie więc ustalenie jego wiążącej wykładni – z uwzględnieniem ustaleń judykatury – oraz sformułowanie postulatów *de lege ferenda* dla poprawy i ujednoczenia pozycji prawnej podmiotów administrowanych (dzieci). Do osiągnięcia celów badawczych przyjęto metodę dogmatyczno-prawną polegającą na analizie i wykładni tekstów aktów prawnych. W wymaganym zakresie opracowanie uwzględni także orzecznictwo sądowoadministracyjne dotyczące przedmiotu artykułu.

1. Pojęcie *wczesne wspomaganie rozwoju dziecka*

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest formą ukierunkowanego i specjalistycznego wsparcia dziecka, które nie rozpoczęło jeszcze

wypełniania obowiązków oświatowych¹. Celem WWRD jest pobudzenie psychoruchowego i społecznego rozwoju dziecka, od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia przez dziecko nauki w szkole². Zdaniem M. Pilicha, wczesne wspomaganie to „zorganizowane i celowe zabiegi oddziaływania terapeutyczno-wychowawczego podejmowane w stosunku do małych dzieci (tych, które nie rozpoczęły jeszcze nauki szkolnej), zmierzające do minimalizacji występujących u nich zaburzeń rozwoju (o różnej etiologii) oraz umożliwienia im optymalnego funkcjonowania w sferze ruchowej, intelektualnej, emocjonalnej i społecznej”³.

W ramach WWRD są świadczone specjalistyczne usługi o charakterze niematerialnym⁴, ukierunkowane m.in. na wyrównywanie deficytów rozwojowych osoby nim objętej. Stymulują one rozwój dziecka oraz umożliwiają nabycie umiejętności niezbędnych do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie. Określa się je niekiedy mianem usług o charakterze rewalidacyjno-wychowawczym⁵. Korzystanie z nich jest zasadniczo bezpłatne⁶.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka stanowi konglomerat usług publicznych, których rodzaj, zakres i częstotliwość świadczenia są dostosowane do potrzeb konkretnego dziecka i uwzględniają jego indywidualne ograniczenia. Usługi świadczone dziecku są ustalane na podstawie indywidualnej diagnozy dziecka, ujętej w opinii zespołu orzekającego publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. Niektóre z usług są skierowane również do rodziny dziecka, aby mogła ona w jak najpełniejszym zakresie zaspokoić jego potrzeby w środowisku

¹ D. Kurzyńska-Chmiel, *Niepełnosprawność jako źródło specyfiki regulacji oświatowej*, „Samorząd Terytorialny” 2018, nr 5, s. 41.

² Art. 127 ust. 5 Ustawy z dnia 14 XII 2016 r. – Prawo oświatowe (tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 900 ze zm.), dalej „u.p.o.” i § 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 VIII 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci (Dz.U. 2017, poz. 1635), dalej „r.o.w.w.r.d.”.

³ M. Pilich, Art. 127, w: A. Olszewski, M. Pilich, *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2022, LEX/el.

⁴ Szerzej nt. usług niematerialnych zob. J. Behr, *Gmina jako podmiot administracji świadczącej w zakresie usług niematerialnych*, Warszawa 2019, s. 53–64; eadem, *Usługi publiczne w czasie pandemii COVID-19. Analiza z uwzględnieniem specyfiki świadczenia usług niematerialnych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2021, nr 333, s. 183–195.

⁵ Tak zdefiniowano je na potrzeby programu rządowego „Wczesna, wielospecjalistyczna, kompleksowa, skoordynowana i ciągła pomoc dziecku zagrożonemu niepełnosprawnością lub niepełnosprawnemu oraz jego rodzinie”, Warszawa 2004, s. 11, https://www.nfz.gov.pl/download/gfx/nfz/pl/defaultaktualnosci/293/1713/1/63_2005_zal.pdf (dostęp: 12 II 2024).

⁶ Podmioty niepubliczne mogą pobierać opłaty za świadczenie usług.

rodzinnym, w tym umiejętnie rozpoznać jego postawy i zachowania oraz odpowiednio na nie zareagować. Wynika to z przyjętego modelu WWRD, który uwzględnia podejście skoncentrowane na rodzinie i docenia jej wiodącą rolę w życiu dziecka⁷.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest niekiedy błędnie utożsamiane z wczesną interwencją⁸, która jest „zintegrowanym systemem oddziaływań profilaktycznych, diagnostycznych, leczniczo-rehabilitacyjnych i terapeutycznych, [którego – przyp. J.B.] podmiotem [...] jest małe dziecko o zaburzonym rozwoju psychoruchowym oraz jego rodzina”⁹. Trudności w odróżnieniu wczesnej interwencji od WWRD mogą wynikać z tożsamego rodzaju niektórych usług świadczonych w ich ramach oraz z częściowo zbieżnego kręgu beneficjentów tych usług.

Różni je jednak częstotliwość ich świadczenia. W ramach WWRD są one świadczone w wymiarze miesięcznym, określonym w opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Co do zasady jest to od 4 do 8 godzin miesięcznie¹⁰, co ma przyczynić się do stałej i regularnej stymulacji wszystkich sfer rozwoju dziecka. Natomiast we wczesnej interwencji dziecko może korzystać z większej liczby godzin, a rozliczenie następuje w dłuższym okresie. Umożliwia to zintensyfikowanie kierunkowych działań, w szczególności w przypadku regresu lub zidentyfikowania nowego obszaru wymagającego wsparcia dziecka.

Decydujące dla odróżnienia obu systemów jest finansowanie. Usługi WWRD są finansowane z puli oświatowej jednostki samorządu terytorialnego¹¹, a usługi wczesnej interwencji są finansowane ze środków Narodowego Funduszu Zdrowia¹².

Różni je również *ratio legis* ich wprowadzenia. Usługi WWRD są ukierunkowane na przewyżczenie potencjalnych trudności, które mogą

⁷ R. Piotrowicz, *Nowy model wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka wsparcia rodziny*, w: *Model wczesnego wspomaganie rozwoju skoncentrowany na rodzinie i środowisku. Teraźniejszość i przyszłość. Materiały z konferencji*, pod red. M. Kummant, W. Jaskólskiej, Warszawa 2022, s. 15.

⁸ Szerzej nt. odróżnienia pojęć zob. G. Walczak, *Wczesna interwencja/wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnością w Polsce. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, w: *Interdyscyplinarne konteksty wczesnej interwencji, wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka*, pod red. J. Głódzkiej, I. Koniecznej, R. Piotrowicza, G. Walczak, Warszawa 2017, s. 125–148.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Zob. § 6 r.o.w.w.r.d.

¹¹ Zob. odpowiedź Ministra Edukacji i Nauki na interpelację nr 18205 w sprawie systemu wczesnego wspomaganie dzieci z dnia 12 II 2021 r., <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BY9K99> (dostęp: 12 II 2024).

¹² Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, *Ewaluacja ex-post realizacji Programu Wczesna Pomoc Dziecku Niepełnosprawnemu. Raport końcowy*, Warszawa 2014, s. 29.

wystąpić w procesie kształcenia dziecka, podczas gdy usługi wczesnej interwencji mają związek z ogólnym funkcjonowaniem dziecka, co jednak nie wyklucza ich wpływu również na edukację.

Przepisy prawa nie zakazują równoległego korzystania ze wskazanych form wsparcia. Niekonkurencyjność systemów przyczynia się do zagwarantowania wszechstronnej pomocy w rozwoju dziecka. W praktyce, z uwagi na rodzaj i stopień niepełnosprawności, wiele dzieci korzysta z usług WWRD oraz z usług wczesnej interwencji. Gwarantuje to równoległe, stałe i wieloprofilowe wsparcie dziecka. Jest też ułatwieniem dla rodziców¹³, ponieważ przyczynia się do zredukowania kolejek do specjalistów i umożliwia korzystanie z usług bliżej miejsca zamieszkania dziecka¹⁴. Przykładowo, zajęcia integracji sensorycznej są prowadzone zarówno w ramach WWRD, jak i wczesnej interwencji. Jeśli prawo do korzystania z nich przyznano w obu systemach, wówczas rodzic dokonuje samodzielnego wyboru, z którego z nich skorzysta. Podejmując decyzję, uwzględnia dobro dziecka i takie czynniki jak miejsce i termin oraz jakość świadczenia usług.

2. Podstawy prawne wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka

Kwestie dotyczące wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka są regulowane aktami normatywnymi prawa powszechnie obowiązującego, w szczególności ustawą z 2016 r. – Prawo oświatowe, rozporządzeniem MEN z 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci, Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych¹⁵ oraz Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych¹⁶. O WWRD stanowi ponadto

¹³ Przez rodziców dziecka należy też rozumieć opiekunów prawnych oraz osoby (podmioty) sprawujące pieczę zastępczą nad dzieckiem.

¹⁴ Usługi w ramach wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka i wczesnej interwencji świadczą inne podmioty.

¹⁵ Tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 2061, dalej „r.o.o.”.

¹⁶ Tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 2499.

statut przedszkola lub szkoły¹⁷, gdy jest ono przez nie prowadzone¹⁸. Regulacje te mają jednak charakter lokalny.

Ustawa Prawo oświatowe reguluje WWRD w art. 127¹⁹. Ta jednostka redakcyjna jest poświęcona również m.in. sprawom kształcenia specjalnego dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, niedostosowanej społecznie i zagrożonej niedostosowaniem społecznym, którzy wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Ustawodawca dostrzega zatem, że specyfika problemów, z którymi mierzy się w ramach kształcenia specjalnego oraz WWRD, jest częściowo zbieżna.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest jednak ukierunkowane na najmłodsze dzieci – te, które nie rozpoczęły jeszcze nauki w szkole (niektóre z nich nie są objęte nawet wychowaniem przedszkolnym). Wczesne wspomaganie jest formą interwencji wczesnodziecięcej, która – z powodu plastyczności i intensywnego rozwoju układów narządów w organizmie dziecka w tym czasie – powinna skutkować osiągnięciem najlepszych efektów terapeutycznych²⁰.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka ma zapobiegać potencjalnym, przyszłym niepowodzeniom w nauce szkolnej²¹. Wyraża ono ujętą w podstawie programowej wychowania przedszkolnego ideę zindywidualizowanego wspomagania rozwoju dziecka, stosownie do jego potrzeb i możliwości, a w przypadku dzieci niepełnosprawnych także z uwzględnieniem ich możliwości psychofizycznych i komunikacyjnych oraz tempa rozwoju psychofizycznego²². Koresponduje ono

¹⁷ Szerzej nt. charakteru prawnego statutu zob. R. Raszevska-Skałeczka, *Statut i regulamin szkolnego zakładu administracyjnego w świetle obowiązującego systemu źródeł prawa*, w: *Nowe prawo o szkolnictwie wyższym a podmiotowość studenta*, pod red. A. Szadok-Bratuń, Wrocław 2007, s. 37–53; eadem, *Statut i regulamin zakładu administracyjnego jako źródła prawa*, Wrocław 2007; eadem, *Statut i regulamin zakładu administracyjnego w polskim prawie administracyjnym: wybrane zagadnienia*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2005, nr 67, s. 177–205.

¹⁸ Zob. art. 98 ust. 1 pkt 6 oraz art. 102 ust. 1 pkt 9 u.p.o.

¹⁹ W odniesieniu do niepublicznych jednostek systemu oświaty w art. 175 u.p.o.

²⁰ Zob. więcej: J. Gładyszewska-Cyulko, P. Plichta, B. Cytowska, A. Drzazga, B. Szczupał, *Specjalne potrzeby edukacyjne uczniów z niepełnosprawnościami*, Kraków 2018.

²¹ J. Rafał-Luniewska, *Podstawowe założenia, istota i znaczenie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka*, Warszawa 2018, s. 2.

²² Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli oraz innych form wychowania przedszkolnego stanowiąca załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 VIII 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2012, poz. 977 ze zm.).

z wartościami edukacji włączającej²³, cenionej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz) w związku z integrowaniem wszystkich dzieci w społeczeństwie²⁴. Edukacja włączająca preferuje holistyczne podejście do dziecka z poszanowaniem jego praw i wolności. Jednym z jej priorytetów jest zapewnienie dostępu do pomocy udzielanej dziecku i jego rodzinie w najwcześniejszych etapach jego życia²⁵.

3. Beneficjenci usług wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka

Usługi WWRD są świadczone niepełnosprawnemu dziecku, któremu zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym w poradni specjalistycznej, wydał opinię o potrzebie WWRD²⁶ (art. 127 ust. 10 u.p.o.). Korzystanie z usług jest dopuszczalne w zakresie i terminie określonych w opinii.

Zajęcia WWRD są prowadzone co do zasady indywidualnie z dzieckiem i jego rodziną. Mogą one być prowadzone także w domu rodzinnym, co dotyczy w szczególności dzieci, które nie ukończyły 3 roku życia²⁷. Odstępstwem od zasady indywidualnej pracy są zajęcia rozwijające kompetencje społeczne i komunikacyjne, które przygotowują dziecko do funkcjonowania w życiu społecznym. Z uwagi na ich specyfikę mogą one być prowadzone w grupie z udziałem rodzin dzieci lub innych dzieci objętych wczesnym wspomaganie, jednak liczba dzieci w grupie nie może przekraczać 3²⁸.

Zasadą organizacyjną WWRD jest stała i bezpośrednia współpraca zespołu WWRD z dzieckiem i jego rodziną²⁹. Polega ona m.in. na pomocy

²³ Zob. zalecenie Rady z dnia 22 V 2018 r. w sprawie promowania wspólnych wartości, edukacji włączającej i europejskiego wymiaru nauczania (Dz. Urz. UE C 2018, Nr 195, str. 1); A.B. Jardzioch, *Edukacja włączająca w Polsce*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2016, nr 11(2), s. 193–205; I. Chrzanowska, G. Szumski, *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa 2019; G. Szumski, *Edukacja inkluzyjna – geneza, istota, perspektywy*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2006, nr 1, s. 93–114.

²⁴ Zob. np. decyzję ETPCz z 18 XII 2018 r., 2282/17, *Dupin v. Francja*, LEX nr 2626926 i cytowane tam orzecznictwo.

²⁵ Zob. Ośrodek Rozwoju Edukacji, *Edukacja włączająca odpowiedzią na potrzeby wszystkich polskich uczniów*, <https://www.ore.edu.pl/2022/06/edukacja-wlaczajaca-odpowiedzia-na-potrzeby-wszystkich-polskich-uczniow/> (dostęp: 12 II 2024).

²⁶ Składniki opinii i procedurę jej wydania określają szczegółowo przepisy r.o.o.

²⁷ § 7 r.o.w.w.r.d.

²⁸ § 6 ust. 4 i ust. 5 r.o.w.w.r.d.

²⁹ Stanowi o tym art. 127 ust. 5 u.p.o. *in fine*. Szerzej nt. roli rodziny w procesie oceny zob. A. Twardowski, *Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnościami w środowisku rodzinnym*, Poznań 2022, s. 146–163.

i wsparciu udzielanemu dziecku i jego rodzinie przez profesjonalistów. Następuje to w szczególności przez: udzielanie pomocy w zakresie kształtowania postaw i zachowań pożądaných w kontaktach z dzieckiem, wzmacnianie więzi emocjonalnej pomiędzy rodzicami i dzieckiem oraz rozpoznawanie zachowań dziecka i utrwalanie właściwych reakcji na te zachowania. W razie potrzeby rodzicom udzielane są porady, prowadzony jest instruktaż i konsultacje dotyczące pracy z dzieckiem. Rodziców wspiera się też w identyfikowaniu i eliminowaniu barier oraz ograniczeń w środowisku, które utrudniają funkcjonowanie dziecka³⁰.

Usługi WWRD nie dotyczą zatem wyłącznie pierwotnego ich beneficjenta – niepełnosprawnego dziecka. Obejmują zorganizowane i kierunkowe działania, których celem jest oddziaływanie również na jego najbliższe otoczenie, aby w jak najpełniejszym zakresie odpowiedzieć na uzasadnione potrzeby i pomóc przezwyciężyć trudności w funkcjonowaniu. Udzielanie rozszerzonego wsparcia w ramach WWRD wynika również ze specyfiki beneficjentów usług. Są nimi niejednokrotnie dzieci, które nie rozwinęły jeszcze systemu komunikacji z otoczeniem, a nawet nie przemieszczają się samodzielnie. Są one w pełni zależne od swoich rodziców i to właśnie im należy udzielić adekwatnego do potrzeb zakresu wsparcia w opiece i wychowaniu, pomimo że pierwotnym beneficjentem usług jest niepełnosprawne dziecko. Zakres usług uwzględnia też specyficzne położenie rodziców dziecka, dla których istotnym wyzwaniem jest przystosowanie się do nowej sytuacji życiowej, wymuszającej zmianę ich dotychczasowego trybu i sposobu funkcjonowania.

4. Opinia o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka

4.1. Podstawy prawne, charakter prawny oraz przesłanki wydania opinii o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka z uwzględnieniem wykładni pojęcia *niepełnosprawność*

Opinia o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka jest dokumentem, który uprawnia do korzystania z usług WWRD we wskazanym w nim zakresie. Jest wydawana na podstawie art. 127 u.p.o. oraz przepisów r.o.o., które określają w szczególności skład i tryb powołania

³⁰ § 8 r.o.w.w.r.d.

zespołów orzekających, zasady ich działania oraz tryb postępowania odwoławczego od orzeczeń.

Warunkiem *sine qua non* wydania opinii o potrzebie WWRD jest ustalenie przez zespół orzekający, że dziecko, którego dotyczy sprawa, jest niepełnosprawne³¹. Właściwa interpretacja pojęcia *niepełnosprawność* ma zatem kluczowe znaczenie dla korzystania z tego rodzaju usług.

Przepisy prawa regulujące wydanie opinii – w odróżnieniu od przepisów dotyczących kształcenia specjalnego – nie definiują pojęcia *niepełnosprawność* na potrzeby przedmiotowego postępowania. Jego wykładnia jest dokonywana samodzielnie przez zespół orzekający w danej sprawie przy jednoczesnym braku prawnych kryteriów ujednociających jego znaczenie. W praktyce są przyjmowane interpretacje *sensu largo* lub *sensu stricto*, co skutkuje ustaleniem różnego – szerokiego lub wąskiego – kręgu potencjalnych beneficjentów usług. Jest to mankament wskazanej regulacji prawnej, której następstwem są rozbieżności orzecznicze i nieuzasadnione zróżnicowanie pozycji prawnej podmiotów administrowanych.

Ustalając znaczenie relewantnego terminu, należy dostrzec, że w polskim porządku prawnym nie ma jednolitej i uniwersalnej definicji *niepełnosprawności* i *osoby niepełnosprawnej*. W aktach prawnych zaliczanych do różnych dziedzin prawa są im nadawane różne³² znaczenia³³. Podobnie w poglądach przedstawicieli nauki³⁴.

³¹ W przeciwnym razie wydawana jest opinia o braku potrzeby wczesnego wspomaganie rozwoju (§ 22 r.o.o.).

³² Zob. przegląd definicji: D. Kurzyna-Chmiel, op. cit., s. 32–36 oraz S. Woronowicz, *Niepełnosprawność – wybrane zagadnienia społeczne i prawne*, Warszawa 2014, s. 3–20.

³³ Jest to sygnalizowane w kontekście ratyfikowania przez RP Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (zob. uzasadnienie do projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 XII 2006 r., s. 15–16, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/Projekty/7-020-219-2012/\\$file/7-020-219-2012.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/Projekty/7-020-219-2012/$file/7-020-219-2012.pdf) (dostęp: 3 IV 2024)).

³⁴ Nie tylko nauki prawa. Pojęcia te mają interdyscyplinarny charakter i są przedmiotem badań w różnych dziedzinach nauki. Zob. literaturę dot. niepełnosprawności, w tym prawniczą: M. Giełda, *Pojęcie niepełnosprawności*, w: *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, pod red. M. Giełdy, R. Raszewskiej-Skałeckiej, Wrocław 2015, s. 17–30; M. Paluszkiwicz, *Prawne pojęcie niepełnosprawności*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2015, t. 45, s. 77–98; D. Kurzyna-Chmiel, op. cit., s. 32–36; M. Skóra, *Ewolucja pojęcia niepełnosprawności na gruncie prawa polskiego*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego – Seria Prawnicza*” 2020, nr 30, s. 246–253; *Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności*, pod red. A. Drabarza, Białystok 2020; *Niepełnosprawność i edukacja*, pod red. G. Całka, J. Niedbalskiego, M. Raclaw, M. Sałkowskiej, J. Sztobryn-Giercuskiewicz, D. Żuchowskiej-Skiby, Łódź 2023; E. Żywucka-Kozłowska, R. Dziembowski,

Szczególnie istotne dla prowadzonych rozważań ma jednak znaczenie prawne, wynikające bezpośrednio z tekstów aktów prawnych. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na § 1 Karty Osób Niepełnosprawnych, który za „osobę niepełnosprawną”³⁵ uznaje tę, której sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi. Ta wielowymiarowa definicja uwzględnia różne płaszczyzny i obszary ograniczeń w funkcjonowaniu danej osoby.

W podobny sposób niepełnosprawność traktują przepisy Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych³⁶. Pozycję prawną osób w wieku poniżej 16 roku życia wyznacza przepis szczególny – art. 4a ust. 1 tej ustawy. Na jego mocy nie określa się stopnia niepełnosprawności tych osób, lecz wyłącznie zalicza³⁷ je do osób niepełnosprawnych, czego dokonują powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności³⁸. Za niepełnosprawne uznawane są osoby, które mają naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną o przewidywanym okresie trwania powyżej 12 miesięcy, z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu, powodującą konieczność zapewnienia im całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych w sposób przewyższający wsparcie potrzebne osobie

Niepełnosprawność intelektualna – perspektywa prawna i medyczna, „Studia Społeczne” 2023, nr 4(43), s. 251–265; Z. Urbanowicz, *Od interdyscyplinarnego do transdyscyplinarnego spojrzenia na niepełnosprawność*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2012, nr 2, s. 443–457.

³⁵ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 VIII 1997 r. Karta Osób Niepełnosprawnych (M.P. Nr 50, poz. 474 i 475).

³⁶ Tekst jedn. Dz.U. 2024, poz. 44, dalej „u.r.z.i.s.o.n.”. Art. 2 pkt 10 ustawy za „niepełnosprawność” uznaje trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Przepisy ustawy ujednolicają kryteria orzecznicze do uznania osoby za niepełnosprawną i do określenia stopnia jej niepełnosprawności, który może być znaczny, umiarkowany lub lekki – art. 3 ust. 1 u.r.z.i.s.o.n.

³⁷ Zob. wyroki Sądu Najwyższego (SN) z: 8 II 2023 r., sygn. akt I USKP 57/22, LEX nr 3525716; 4 VII 2023 r., sygn. akt I USKP 74/22, LEX nr 3577492; 17 IX 2020 r., sygn. akt II UK 395/18, LEX nr 3225177.

³⁸ M. Paluszkiwicz, *Art. 4a, w: Rehabilitacja zawodowa i społeczna oraz zatrudnianie osób z niepełnosprawnościami. Komentarz*, pod red. E. Bielak-Jommy, E. Staszewskiej, M. Włodarczyk, T. Wrocławskiej, M. Paluszkiwicz, Warszawa 2023, LEX/el.

w danym wieku³⁹. Kryteria oceny niepełnosprawności określa rozporządzenie⁴⁰.

To, że prawodawca nie definiuje pojęcia *niepełnosprawność* odrębnie do wydania opinii o potrzebie WWRD, nie oznacza, że do objęcia dziecka wczesnym wspomaganie wystarcza posiadanie przez nie orzeczenia powiatowego zespołu, które zalicza je do osób niepełnosprawnych. W judykaturze wskazuje się bowiem, że orzeczenie to jest ważnym dokumentem i działa na korzyść dziecka. Co więcej, nie ma też podstaw do przyjęcia, że osoba, która została uznana za niepełnosprawną w rozumieniu przepisów u.r.z.i.s.o.n., nie jest nią w rozumieniu przepisów oświatowych⁴¹. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że akty te dotyczą dwóch różnych reżimów prawnych, a posiadanie orzeczenia wydanego przez powiatowy zespół nie jest równoznaczne z przyznaniem dziecku prawa do korzystania z usług WWRD ani nie warunkuje wydania takiej opinii.

Pierwszy reżim dotyczy orzeczeń o niepełnosprawności wydawanych na podstawie przepisów u.r.z.i.s.o.n., drugi natomiast to reżim przepisów oświatowych, w którym jest wydawana opinia o potrzebie WWRD⁴². W każdym z nich niepełnosprawność dziecka stwierdza inny organ, działający w innym trybie.

Niepełnosprawność dotyczącą WWRD stwierdza zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. Proceduje on na podstawie przepisów r.o.o.⁴³ Ustalenia dotyczące

³⁹ Art. 4a ust. 1 u.r.z.i.s.o.n.

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 II 2002 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz.U. 2002 Nr 17, poz. 162 ze zm.) zalicza do nich: (1) przewidywany okres trwania upośledzenia stanu zdrowia z powodu określonych w rozporządzeniu stanów chorobowych; (2) niezdolność do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych wymienionych w rozporządzeniu; (3) znaczne zaburzenie funkcjonowania organizmu, wymagające systematycznych i częstych zabiegów leczniczych i rehabilitacyjnych w domu i poza domem. Akt wymienia też stany chorobowe, uzasadniające konieczność stałej opieki lub pomocy dziecku.

⁴¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (WSA) we Wrocławiu z 28 XI 2018 r., sygn. akt IV SA/Wr 450/18, LEX nr 2618227.

⁴² Zob. szerzej M. Paluszkiwicz, *Art. 4a...*

⁴³ Poradnie działają na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 II 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 2499). Celem ich działania jest udzielanie dzieciom, od momentu urodzenia, i młodzieży pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu, udzielanie rodzicom i nauczycielom pomocy psychologiczno-pedagogicznej związanej z wychowywaniem i kształceniem dzieci i młodzieży, a także

niepełnosprawności opiera on na różnych dowodach, w tym na każdym dokumencie, z którego ona wynika. Przemawia za tym wykładnia celowościowa i systemowa przepisów ustawy⁴⁴. Znajduje to też odzwierciedlenie w wymogach dotyczących treści wniosku. Ostateczna ocena jest następstwem wiedzy fachowej, popartej specjalistyczną literaturą⁴⁵.

W praktyce istnieją jednak rozbieżności w wykładni pojęcia *niepełnosprawność*, dokonywanej w ramach tej procedury. Niektóre poradnie i zespoły⁴⁶ aprobuje jego wąską interpretację. Przyjmują, że wobec niezdefiniowania tego pojęcia w ustawie Prawo oświatowe, należy stosować *per analogiam* inne przepisy oświatowe⁴⁷, a mianowicie te z zakresu kształcenia specjalnego. Uznają one za niepełnosprawne wyłącznie dzieci, które są: niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi⁴⁸. Jeśli wymagają one stosowania specjalnej organizacji

wspomaganie przedszkola, szkoły i placówki w zakresie realizacji zadań dydaktycznych (§ 1 rozporządzenia).

⁴⁴ Wyrok WSA w Warszawie z 17 XII 2019 r., sygn. akt II SA/Wa 1550/19, LEX nr 2976873.

⁴⁵ Wyrok WSA w Lublinie z 19 XII 2017 r., sygn. akt II SA/Lu 764/17, LEX nr 2596411.

⁴⁶ Zob. np.: M. Nowak, B. Kwiecińska, *Jak rozumiane jest pojęcie „niepełnosprawność” w polskim systemie oświaty*, <https://zppp-olesnica.pl/download/co-to-znaczy-niepelnosprawnosci.pdf> (dostęp: 3 IV 2024); *Wczesna interwencja a wczesne wspomaganie rozwoju*, <https://www.poradniamielec.pl/dla-rodzicow/wczesna-interwencja-a-wczesne-wspomaganie-rozwoju> (dostęp: 3 IV 2024).

⁴⁷ W opracowaniach wskazuje się przepisy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 VII 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2015, poz. 1113 ze zm.), wydane na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 2 Ustawy z dnia 7 IX 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz.U. 2004 Nr 256, poz. 2572 ze zm.). Sprawy w nim uregulowane zostały w istotnej mierze powielone w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 VIII 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1309), dalej „r.k.s.”. W tym zakresie należy zastosować regułę kolizyjną *lex posteriori derogat legi priori*.

⁴⁸ Niepełnosprawności sprzężonych dotyczy art. 4 pkt 32 u.p.o. Odnosi je on do przypadków, gdy u dziecka występuje jednocześnie więcej niż jedna z niepełnosprawności wskazanych w przepisie. Katalog niepełnosprawności jest tożsamy z katalogiem zawartym w § 1 pkt 1 r.k.s. Niepełnosprawności sprzężone definiuje ponadto art. 3 pkt 18 Ustawy z 1991 r. o systemie oświaty – w brzmieniu nadanym tekstem jedn. (Dz.U. 2022, poz. 2230 ze zm.).

nauki i metod pracy jest im wydawane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Recypowanie tych ustaleń do procedury wydania opinii o potrzebie WWRD mogłoby prowadzić do ujednoczenia wykładni pojęcia *niepełnosprawność* na różnych etapach rozwoju, edukacji i wychowania dziecka.

Należy jednak zauważyć, że przepisy rozporządzenia, na które powołują się wskazane zespoły i poradnie, dotyczą *expressis verbis* orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego, a nie opinii o potrzebie WWRD. Są to dwa różne akty prawne, a przyjęcie takiej interpretacji pojęcia *niepełnosprawność* jest błędem, którego skutki dotyczą osób wymagających szczególnej uwagi – dzieci niepełnosprawnych.

Opinia o potrzebie WWRD i orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego różnią się od siebie pod wieloma względami, np. czasem, na który mogą być wydane. Opinia może być wydana od chwili wykrycia niepełnosprawności dziecka do podjęcia przez nie nauki w szkole – jej wydanie nie jest więc związane z uczęszczaniem dziecka do przedszkola. Orzeczenie jest natomiast ściśle związane z uczęszczaniem do danej jednostki systemu oświaty. Ponadto opinia jest ukierunkowana na wyeliminowanie (jeśli jest to możliwe) lub zredukowanie indywidualnych ograniczeń w funkcjonowaniu dziecka, których źródłem jest niepełnosprawność, a które mogą wpłynąć w późniejszym czasie na proces jego kształcenia. Wczesne zidentyfikowanie barier oraz wdrożenie odpowiednich działań ma zapobiegać wystąpieniu trudności w nauce i konieczności późniejszego modyfikowania procesu kształcenia tego dziecka. Orzeczenie – w zdecydowanej większości przypadków⁴⁹ – dotyczy natomiast bieżącego kształcenia dziecka, które jest już objęte obowiązkiem szkolnym i wymaga specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Orzeczenie i opinię różni także zakres podmiotowy. Opinia dotyczy wyłącznie dzieci niepełnosprawnych, podczas gdy orzeczenie wydawane jest również dzieciom niedostosowanym społecznie i zagrożonym niedostosowaniem społecznym, które wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy⁵⁰.

⁴⁹ § 2 ust. 1 pkt 1–3 i § 2 ust. 2 oraz § 5 r.k.s. regulują organizowanie kształcenia, wychowania i opieki dla uczniów niepełnosprawnych również w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych formach wychowania przedszkolnego.

⁵⁰ Dzieciom i młodzieży niedostosowanym społecznie i zagrożonym niedostosowaniem społecznym, którzy wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy.

Niezdefiniowanie pojęcia *niepełnosprawność* na potrzeby wydawania opinii o potrzebie WWRD należy zatem uznać za celowe działanie racjonalnego ustawodawcy, którego zamiarem jest świadczenie tego rodzaju usług jak najszerzej grupie dzieci. Gdyby jego intencją było nadanie temu pojęciu jednolitego znaczenia we wszystkich przepisach oświatowych, wówczas zdefiniowałby je nie w przepisach rangi podstawowej, lecz w ustawie Prawo oświatowe lub w ustawie o systemie oświaty.

Stanowisko to jest zgodne z ustaleniami judykatury, która przyjmuje, że pojęcie *niepełnosprawność*⁵¹ należy wyklądać systemowo z uwzględnieniem przepisów u.r.z.i.s.o.n.⁵² Odejście od restrykcyjnej, wąskiej wykładni tego pojęcia wyrażono również w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawie, w której kontrolowano stosowanie przepisów rozporządzenia dotyczącego kształcenia specjalnego, na które powołują się poradnie i działające w nich zespoły wydające opinie dotyczące WWRD. W wyroku uwzględniono *ratio legis* regulacji oświatowych związanych z niepełnosprawnością i uznano za błędne utożsamianie niepełnosprawności wyłącznie z jednostkami chorobowymi ujętymi wprost w rozporządzeniu. Zalecono więc uwzględnianie również „jakichkolwiek innych, choćby nie do końca zdiagnozowanych chorób” oraz wpływu indywidualnych czynników oddziałujących na funkcjonowanie dziecka w obszarze kształcenia⁵³. Skoro zatem nawet w przepisach regulujących wydawanie orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego dopuszczono szeroką wykładnię pojęcia *niepełnosprawność* – odstępując od ich literalnego brzmienia⁵⁴ – to tym bardziej należy przyjąć taką w wydawaniu opinii o potrzebie WWRD. Nie ma bowiem uzasadnionych podstaw, aby ograniczać grupę dzieci obejmowanych wczesnym wspomaganiam.

⁵¹ Orzeczenie dotyczyło przepisów u.s.o., jednak – w tym samym brzmieniu – wprowadzono je do ustawy Prawo oświatowe.

⁵² Wyrok WSA we Wrocławiu z 28 XI 2018 r., sygn. akt IV SA/Wr 450/18, LEX nr 2618227.

⁵³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (NSA) z 19 XII 2017 r., sygn. akt I OSK 1190/17, LEX nr 2424531. Zob. też wyrok WSA w Bydgoszczy z 21 V 2013 r., sygn. akt. II SA/Bd 91/13, LEX nr 1351595.

⁵⁴ Odrębną kwestią jest rozstrzygnięcie wpływu orzecznictwa sądowego na wykładnię i stosowanie przepisów prawa. Sprawa ta może jednak stanowić przedmiot odrębnych rozważań.

4.2. Tryb wydania opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka oraz jej składniki

Opinia o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka jest wydawana na piśmie wniosek rodzica dziecka złożony do zespołu⁵⁵ w postaci papierowej albo elektronicznej. Rozporządzenie precyzuje jego szczegółowe składniki, w tym określenie przyczyny i celu, dla których jest niezbędne uzyskanie opinii. Do wniosku dołącza się dokumentację uzasadniającą wniosek, w szczególności wydane przez specjalistów opinie, zaświadczenia oraz wyniki obserwacji i badań psychologicznych, pedagogicznych i lekarskich, dokumentację medyczną dotyczącą leczenia specjalistycznego oraz poprzednio wydane orzeczenia lub opinie, gdy takie zostały wydane. Jeżeli złożenie wniosku o wydanie opinii było poprzedzone obserwacjami lub badaniami diagnostycznymi dziecka prowadzonymi przez pracowników poradni, w której działa zespół, wyniki przeprowadzonych obserwacji i badań są dołączane do wniosku przez przewodniczącego. Gdy do wydania opinii jest niezbędna informacja o stanie zdrowia dziecka, dołącza się również stosowne zaświadczenie lekarskie. W określonych prawem przypadkach wskazane badania mogą przeprowadzać specjaliści poradni wskazani przez przewodniczącego zespołu, odpowiednio do posiadanej przez nich specjalności. Załącznikiem do wniosku może być też informacja o sytuacji wychowawczej dziecka, sporządzona w szczególności przez wychowawcę grupy przedszkolnej lub specjalistę prowadzącego zajęcia z dzieckiem, która dotyczy jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych, możliwości psychofizycznych, mocnych i słabych stron oraz uzdolnień. Zespół wydaje zatem opinię po przeprowadzeniu wielowymiarowej oceny dziecka.

Obiektywną i fachową ocenę zgromadzonego materiału gwarantuje skład zespołu orzekającego. Tworzą go specjaliści z różnych dziedzin, tj. psycholog, pedagog, lekarz oraz inni specjaliści, w tym posiadający

⁵⁵ § 3 ust. 1–2 i ust. 4 r.o.o. określa właściwość miejscową tego typu spraw. Dzieciom i uczniom uczęszczającym do przedszkoli, szkół i ośrodków, mających siedzibę na terenie działania poradni, opinie wydają zespoły działające w tych poradniach. Dzieciom, które nie rozpoczęły spełniania obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i nie korzystają z wychowania przedszkolnego, oraz dzieciom, które nie są objęte zajęciami rewalidacyjno-wychowawczymi, opinie wydają zespoły działające w poradniach właściwych ze względu na miejsce zamieszkania tych dzieci. Opinie dla dzieci i uczniów niesłyszących, słabosłyszących, niewidomych, słabowidzących i z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, wydają natomiast zespoły działające w poradniach wskazanych przez kuratora oświaty, za zgodą organów prowadzących te poradnie.

kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej, jeżeli ich udział w pracach zespołu jest niezbędny. Oprócz tego w skład zespołu wchodzi dyrektor poradni lub upoważniona przez niego osoba, jako przewodniczący. W posiedzeniach zespołu, z głosem doradczym – po spełnieniu określonych prawem warunków – mogą uczestniczyć m.in. wychowawcy grup i specjaliści prowadzący zajęcia z dzieckiem w przedszkolu, ośrodku lub placówce, psycholog, pedagog, logopeda, lekarz lub specjaliści z innych dziedzin, a także rodzice dziecka. Określenie przez prawodawcę szerokiego kręgu osób zaangażowanych w udzielanie informacji o dziecku umożliwia zgromadzenie zróżnicowanych informacji dotyczących jego stanu. Ułatwiają one wczesne wykrycie nieprawidłowości rozwojowych oraz ustalenie zakresu przyszłych działań, które mają na celu poprawę funkcjonowania dziecka.

Prawodawca przewiduje liczne modyfikacje opisywanej procedury, co wynika ze specyficznych uwarunkowań stanu dziecka, którego dotyczy sprawa. Pod uwagę bierze się w szczególności takie kryteria, jak: przynależność do mniejszości narodowej i etnicznej oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, odmienność językową i kulturową, a także zaburzenia komunikacji werbalnej. Wszystko po to, aby jak najlepiej zrozumieć dziecko i problemy, z którymi się mierzy.

Opinia jest wydawana w trybie określonym w r.o.o., w terminie nie dłuższym niż 30 dni od dnia złożenia wniosku o wydanie opinii lub od dnia uzupełnienia wniosku lub przedstawienia określonej prawem dokumentacji, do której przedłożenia wezwano wnioskodawcę. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, uwarunkowanych stanem zdrowia dziecka lub ucznia lub złożonością procesu diagnostycznego, opinia może być wydana w terminie nie dłuższym niż 60 dni od dnia złożenia wniosku o wydanie opinii lub od dnia uzupełnienia wniosku lub przedstawienia określonej prawem dokumentacji, do której przedłożenia wezwano wnioskodawcę.

W przypadku uwzględnienia żądania zawartego we wniosku zespół wydaje opinię o potrzebie WWRD⁵⁶. Opinia zawiera: (1) diagnozę poziomu funkcjonowania dziecka, w tym informację o potencjale rozwojowym i mocnych stronach dziecka oraz występujących w środowisku barierach i ograniczeniach utrudniających jego funkcjonowanie; (2) okres, w jakim zachodzi potrzeba WWRD; (3) zalecane warunki i formy wsparcia umożliwiające realizację indywidualnych potrzeb

⁵⁶ W przeciwnym razie wydawana jest opinia o braku potrzeby wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Wzory opinii są załącznikami do rozporządzenia.

rozwojowych dziecka, z uwzględnieniem możliwości psychofizycznych oraz potencjału rozwojowego dziecka, w tym sprzyjające wzmocnieniu jego aktywności i uczestnictwa w życiu społecznym; (4) zalecane cele rozwojowe i terapeutyczne do realizacji podczas zajęć w ramach WWRD oraz w ramach pomocy i wsparcia udzielanych dziecku i rodzinie, w szczególności pomocy psychologiczno-pedagogicznej, wraz ze wskazaniem form tej pomocy; (5) zalecane sposoby oceny efektów działań podjętych w celu realizacji zaleceń, o których mowa w pkt 3 i 4.

Szczególnie istotnym składnikiem opinii jest diagnoza poziomu funkcjonowania dziecka. Zawiera ona ustalenia zespołu orzekającego, znajdujące odzwierciedlenie w zgromadzonym materiale i obserwacjach dziecka, jeśli zostały one przeprowadzone. Zawiera również opis funkcjonowania dziecka do czasu wydania opinii, z uwzględnieniem relacji rodziców oraz – jeśli takie przedłożono – wychowawców i specjalistów współpracujących z dzieckiem.

Diagnoza jest dowodem, o którym mowa w art. 84 § 1 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego⁵⁷. Powinna ona być zatem szczegółowo uzasadniona, na mocy art. 80 k.p.a. podlega bowiem „[o]cenie organu odwoławczego. Każda diagnoza psychologa, pedagoga, lekarza lub innego specjalisty by stanowić dowód w sprawie oprócz konkluzji powinna zawierać merytoryczne uzasadnienie zajętego stanowiska z odniesieniem się nie tylko do wyników przeprowadzonych badań, ale również do innych zebranych dowodów, zwłaszcza gdy wynikają z nich odmienne oceny”⁵⁸.

Opinia określa również okres, w którym zachodzi potrzeba WWRD. Termin rozpoczęcia korzystania z usług jest sprawą indywidualną, powiazaną z wykryciem niepełnosprawności dziecka i wydaniem opinii⁵⁹. Zakończenie następuje natomiast nie później niż z chwilą podjęcia przez dziecko nauki w szkole⁶⁰.

Z uwagi na rodzaj niepełnosprawności i jej trwały charakter, w praktyce opinia o potrzebie WWRD jest wydawana najczęściej na maksymalny dopuszczony prawem czas, czyli do podjęcia przez dziecko nauki w szkole⁶¹.

⁵⁷ Tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 775 ze zm., dalej „k.p.a.”.

⁵⁸ Wyrok WSA w Warszawie z 6 VI 2007 r., sygn. akt I SA/Wa 329/07, LEX nr 352755.

⁵⁹ § 1 r.o.w.w.r.d.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Termin ten przypada zasadniczo na początek roku szkolnego w roku, w którym dziecko kończy 7 lat. Gdy dziecko posiada orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego,

Kolejnym składnikiem opinii są zalecenia. Uwzględnienie diagnozy umożliwia sformułowanie szczegółowych zaleceń przez wskazanie konkretnych warunków i form wsparcia dziecka. Może to być m.in. korzystanie z zajęć rozwijających umiejętności społeczno-emocjonalne, rozwijających mowę i umiejętności komunikacyjne lub stymulujących integrację procesów sensorycznych. Zalecenia należy odpowiednio umotywować, a ponadto wskazać, w jaki sposób korzystanie z określonych usług wpłynie na dziecko i jego rodzinę, np. przyczyni się do zminimalizowania określonych trudności poznawczych lub zagwarantuje wsparcie rodziców w wychowaniu i opiece nad dzieckiem.

Opinia określa także cele rozwojowe i terapeutyczne zalecane do zrealizowania podczas zajęć WWRD oraz w ramach pomocy i wsparcia udzielanych dziecku i rodzinie, w szczególności pomocy psychologiczno-pedagogicznej, wraz ze wskazaniem form tej pomocy. Może to być m.in. wskazanie konkretnych umiejętności, które powinno nabyć dziecko (np. ukształtowanie prawidłowej artykulacji), oraz tego, jak w tym procesie będą wspierani rodzice (np. przez wskazanie zachowań stymulujących rozwój społeczno-emocjonalny dziecka).

Istotnym elementem opinii są też zalecenia dotyczące sposobów oceny efektów podjętych działań. Może to być w szczególności wykonanie badań kontrolnych w poradni, przeprowadzenie wywiadu z rodzicami lub prowadzenie arkusza obserwacji dziecka.

W razie potrzeby opinia może zawierać dodatkowe informacje dotyczące dziecka, w tym odnoszące się do przeprowadzenia konsultacji specjalistycznych lub wykonania wskazanych badań.

Opinia jest doręczana wnioskodawcy na adres wskazany we wniosku w terminie 7 dni od dnia jej wydania. W tym terminie może ona też zostać przekazana wnioskodawcy w poradni, za pokwitowaniem.

Opinia – choć ma charakter jednostronnego i władczego działania administracji, które ma wpływ na pozycję prawną dziecka, którego dotyczy – nie jest formalnie decyzją administracyjną. Nie przysługują od niej odwołanie ani wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy. W tym obszarze razi niekonsekwencja prawodawcy różnicującego opinię o potrzebie WWRD względem innych orzeczeń określonych w tym rozporządzeniu,

czas ten może być wydłużony, jednak nie dłużej niż do początku roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 9 lat (art. 31 ust. 2 i art. 38 ust. 1 u.p.o.). Gdy podczas korzystania z usług WWRD wystąpi konieczność zmiany zaleceń wskazanych w opinii, na wniosek wnioskodawcy wydaje się nową opinię, a poprzednią uchyla (§ 23 ust. 1 r.o.o.).

od których przewiduje odwołanie do kuratora oświaty⁶². Nieuregulowanie przez prawodawcę trybu zaskarżenia opinii, w którym można dochodzić praw, jest nieuzasadnioną dotkliwością dla podmiotów administrowanych, pozbawiającą ich prawa do kontroli instancyjnej przez organ odwoławczy. Trudno bowiem dostrzec istotne różnice w składzie zespołu orzekającego, trybie postępowania, sposobie inicjowania jego wszczęcia czy charakterze prawnym działania administracji w przypadku opinii i orzeczeń. Należy zatem postulować ujednoczenie badanej regulacji prawnej w sposób zrównujący opinie z orzeczeniami⁶³.

De lege lata opinia podlega kontroli sądów administracyjnych jako akt określony w art. 3 § 2 pkt 4 Ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁶⁴, czyli inne niż określone w pkt 1–3 akty lub czynności z zakresu administracji publicznej dotyczące uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa⁶⁵.

Opinii nie przekazuje się z urzędu do jednostki systemu oświaty, jeśli dziecko do niej uczęszcza. O tym, czy zostanie ona poinformowana o jej wydaniu, decydują wyłącznie rodzice. Wydanie opinii nie implikuje też wszczęcia odrębnych postępowań względem dziecka, którego dotyczy, w szczególności postępowania prowadzonego przez powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności.

5. Podmioty świadczące usługi wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka

Istotną rolę w świadczeniu usług WWRD odgrywają zespoły WWRD, które są tworzone dla konkretnego dziecka objętego wczesnym wspomaganie. Art. 127 ust. 5 u.p.o. zawiera enumeratywne wyliczenie podmiotów, w których zespoły te mogą być tworzone. Są nimi publiczne i niepubliczne: przedszkola i szkoły podstawowe, w tym specjalne, inne formy wychowania przedszkolnego, specjalne ośrodki

⁶² § 25 r.o.o.

⁶³ Mowa o orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczeniu o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, orzeczeniu o potrzebie indywidualnego nauczania oraz orzeczeniu o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.

⁶⁴ Tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 1634, dalej „p.p.s.a.”.

⁶⁵ Wyrok NSA z 1 IX 2010 r., sygn. akt I OSK 892/10, LEX nr 745362; wyrok WSA w Szczecinie z 17 II 2010 r., sygn. akt II SA/Sz 1180/09, LEX nr 636393; wyrok WSA w Bydgoszczy z 21 V 2013 r., sygn. akt II SA/Bd 91/13, LEX nr 1351595.

szkolno-wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze, ośrodki rewalidacyjno-wychowawcze oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne, spełniające warunki określone w przepisach wydanych na podstawie art. 127 ust. 19 pkt 1 u.p.o.⁶⁶ Dyrektorzy tych podmiotów mogą organizować WWRD w porozumieniu z organami prowadzącymi⁶⁷.

Tworzenie zespołów WWRD w wymienionych wyżej podmiotach jest fakultatywne, podobnie jak zawieranie porozumień przez dyrektorów tych podmiotów z organami prowadzącymi w badanym zakresie. Fakultatywne jest też organizowanie przez gminę bezpłatnego dowożenia dziecka objętego WWRD i jego opiekuna z miejsca zamieszkania do szkoły lub placówki, w której to wspomaganie jest prowadzone, a w razie potrzeby także zapewnienie bezpłatnej opieki nad dzieckiem w czasie dowożenia⁶⁸. Odróżnia to w istotny sposób WWRD od kształcenia specjalnego, którego zapewnienie realizacji jest obligatoryjne. Mając na uwadze dobro dzieci i skuteczność podejmowanych działań, zadania z zakresu wczesnego wspomagania również powinny być uznane za obligatoryjne.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest organizowane w jednym z podmiotów określonych w art. 127 ust. 5 u.p.o., który ma możliwość realizacji wskazań zawartych w opinii o potrzebie WWRD⁶⁹. Podmiot ten wybierają rodzice dziecka posiadającego opinię o potrzebie WWRD.

Na wniosek tego podmiotu, na podstawie opinii, organ lub osoba prowadząca ten podmiot może zawierać porozumienia z innymi organami lub osobami prowadzącymi podmioty, o których mowa w art. 127 ust. 5 u.p.o., w celu realizacji części wskazań zawartych w opinii. W orzecznictwie podkreśla się, że nie istnieje norma prawa materialnego zawierająca uprawnienie rodzica dziecka wymagającego wczesnego wspomagania

⁶⁶ Wymogami tymi są: zatrudnianie kadry posiadającej kwalifikacje do prowadzenia zajęć w ramach wczesnego wspomagania, określonej w odrębnych przepisach (wydanych na podstawie art. 9 ust. 2 Ustawy z dnia 26 I 1982 r. – Karta Nauczyciela, Dz.U. 2017, poz. 1189) – chodzi o § 9 Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 14 IX 2023 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. 2023, poz. 2102), oraz dysponowanie pomieszczeniami do prowadzenia zajęć w ramach wczesnego wspomagania indywidualnie i w grupie, wyposażonymi w sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne, odpowiednie do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci (zob. r.o.w.w.r.d.).

⁶⁷ Art. 127 ust. 6 u.p.o.

⁶⁸ Art. 127 ust. 7 u.p.o.

⁶⁹ Art. 127 ust. 8 u.p.o.

do skutecznego żądania od gminy zawarcia przedmiotowego porozumienia. Jest ono zawierane wyłącznie z inicjatywy jednego z podmiotów wymienionych w art. 127 ust. 5 u.p.o.⁷⁰

Porozumienie określa w szczególności: (1) liczbę godzin zajęć w ramach wczesnego wspomaganie rozwoju, którymi obejmowane jest dane dziecko w podmiotach zawierających porozumienie, z uwzględnieniem liczby godzin określonej w odrębnych przepisach⁷¹; (2) podmiot zobowiązany do przekazywania danych o zajęciach w ramach wczesnego wspomaganie, organizowanych dla tego dziecka, zgodnie z przepisami o systemie informacji oświatowej; (3) sposób rozliczeń między podmiotami zawierającymi porozumienie.

Przepisy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci stanowią, że zespół WWRD jest powoływany przez dyrektora podmiotu, a w przypadku innej formy wychowania przedszkolnego prowadzonej przez osobę prawną niebędącą jednostką samorządu terytorialnego lub osobę fizyczną – osobę kierującą inną formą wychowania przedszkolnego. Koordynują oni pracę zespołu, o ile nie upoważnią do tego nauczyciela.

W skład zespołu wchodzi osoby przygotowane do pracy z małymi dziećmi o zaburzonym rozwoju psychoruchowym, czyli pedagog posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności dziecka, psycholog i logopeda. W zależności od potrzeb dziecka i jego rodziny w skład zespołu mogą też wchodzić inni specjaliści⁷².

Zespół realizuje zadania określone przepisami prawa⁷³. W szczególności ustala kierunek i harmonogram działań podejmowanych względem dziecka i jego rodziny oraz nawiązuje współpracę z podmiotami, jednostkami i ośrodkami, do których uczęszcza dziecko, aby zapewnić spójność podejmowanych działań. Opracowuje też i realizuje indywidualny program wczesnego wspomaganie i koordynuje działania osób prowadzących zajęcia z dzieckiem. Ocenia postępy i trudności w funkcjonowaniu dziecka, w tym identyfikuje i eliminuje bariery oraz

⁷⁰ Postanowienie WSA w Bydgoszczy z 18 XI 2021 r., sygn. akt II SA/Bd 833/21, LEX nr 3278847.

⁷¹ Wydanych na podstawie art. 127 ust. 19 pkt 1 u.p.o.

⁷² Szerzej nt. współpracy ze specjalistami A. Twardowski, *Współpraca specjalistów z rodzicami w procesie wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnościami*, w: *Wczesna interwencja – wsparcie dziecka i rodziny. Materiały z sympozjum naukowego*, pod red. B.E. Abramowskiej, K. Podhajskiej, Warszawa 2018, s. 153–171.

⁷³ Zob. § 3 ust. 4 r.o.w.w.r.d.

ograniczenia w środowisku utrudniające jego aktywność i uczestniczenie w życiu społecznym. Analizuje ponadto skuteczność pomocy udzielanej dziecku i jego rodzinie. W razie potrzeby wprowadza niezbędne zmiany w programie, stosownie do potrzeb dziecka i jego rodziny. Planuje również podejmowanie kolejnych działań w zakresie wczesnego wspomagania.

Zespół odgrywa zatem kluczową rolę w ustalaniu zakresu i częstotliwości usług świadczonych dziecku i jego rodzinie, a także ustalaniu i koordynowaniu współpracy między różnymi podmiotami w zakresie wzajemnych oddziaływań oraz dokumentowaniu działań prowadzonych w ramach indywidualnego programu wczesnego wspomagania.

6. Rodzaje usług wczesnego wspomagania rozwoju dziecka

Przepisy prawa nie określają katalogu usług świadczonych w ramach WWRD. § 6 ust. 4 i ust. 5 r.o.w.w.r.d. daje podstawę wyróżnienia zajęć indywidualnych – prowadzonych z dzieckiem i jego rodziną – oraz zajęć grupowych, które są prowadzone z udziałem rodzin dzieci lub innych dzieci objętych wczesnym wspomaganie, przy czym liczba dzieci w takiej grupie nie może przekraczać 3. Do zajęć grupowych rozporządzenie zalicza te, które są realizowane w celu rozwijania kompetencji społecznych i komunikacyjnych przygotowujących dziecko do funkcjonowania w życiu społecznym.

Konkretny rodzaj usług, z których korzysta dziecko, ustala zespół WWRD. Następuje to na podstawie zaleceń zawartych w opinii o potrzebie WWRD. Dobór zajęć wynika z indywidualnych potrzeb dziecka. W praktyce, w formie zajęć grupowych prowadzony jest najczęściej trening umiejętności społecznych (TUS) i trening umiejętności szkolnych (TUSZ). Indywidualnie prowadzi się natomiast m.in. terapię logopedyczną i neurologopedyczną, terapię psychologiczną, terapię pedagogiczną i oligofrenopedagogiczną, terapię integracji sensorycznej, terapię ręki oraz rehabilitację. Usługi te są świadczone przez większość podmiotów organizujących WWRD. W praktyce można dostrzec zróżnicowanie rodzaju usług świadczonych przez poszczególne podmioty oraz tendencję stalego poszerzania oferty przez podmioty niepubliczne, wykonujące zadania z tego zakresu⁷⁴.

⁷⁴ Oferują one dodatkowo m.in. trening funkcji poznawczych i terapię Snoezelen.

Podsumowanie

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest formą ukierunkowanego i specjalistycznego wsparcia dziecka, które nie rozpoczęło jeszcze wypełniania obowiązków oświatowych. WWRD jest realizowane, aby pobudzić psychoruchowy i społeczny rozwój dziecka, od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia przez dziecko nauki w szkole. W jego ramach są świadczone specjalistyczne usługi niematerialne, których beneficjentem jest dziecko. Ponadto dziecku i jego rodzinie udzielana jest pomoc i wsparcie, co ma w szczególności przygotować do właściwego i adekwatnego reagowania na określone zachowania. Wczesne wspomaganie nie jest zatem ograniczone do pierwotnego beneficjenta usługi, ale ma na celu szerokie oddziaływanie na dziecko i jego otoczenie, z którym nawiązywana jest stała współpraca.

Usługi WWRD są ukierunkowane na późniejszy proces edukacyjny i mają na celu przezwycięzenie indywidualnych ograniczeń i trudności, aby zapobiec przyszłym niepowodzeniom w nauce szkolnej, których źródłem jest niepełnosprawność dziecka, oraz zapobiec konieczności modyfikowania procesu kształcenia tego dziecka. Zakres usług jest dostosowany do konkretnego dziecka i uwzględnia rezultaty wielowymiarowej diagnozy dokonywanej przez zespół specjalistów z różnych dziedzin. Usługi wczesnego wspomaganie są świadczone indywidualnie lub grupowo, co wynika z charakteru i celu danej usługi. Są one świadczone zasadniczo w wymiarze od 4 do 8 godzin w miesiącu, w podmiotach je organizujących, a w określonych prawem przypadkach również w domu rodzinnym.

Warunkiem korzystania z usług jest posiadanie opinii o potrzebie WWRD, wydanej przez zespół orzekający publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej w trybie określonym przepisami prawa. Opinia jest dokumentem, który zawiera w szczególności diagnozę poziomu funkcjonowania dziecka, w tym informację o potencjale rozwojowym i mocnych stronach dziecka oraz występujących w środowisku barierach i ograniczeniach utrudniających jego funkcjonowanie, zalecane warunki i formy wsparcia umożliwiające realizację indywidualnych potrzeb rozwojowych dziecka, z uwzględnieniem możliwości psychofizycznych oraz potencjału rozwojowego dziecka, w tym sprzyjające wzmocnieniu jego aktywności i uczestnictwa w życiu społecznym oraz zalecane cele rozwojowe i terapeutyczne do realizacji podczas zajęć. Opinia stanowi podstawę ustalenia rodzaju i zakresu świadczonych usług.

Warunkiem wydania opinii jest ustalenie przez zespół orzekający w danej sprawie, że dziecko, któremu ma zostać wydana opinia, jest niepełnosprawne. Przepisy prawa regulujące wydanie opinii o potrzebie WWRD – w odróżnieniu od przepisów dotyczących kształcenia specjalnego – nie definiują *niepełnosprawności* na potrzeby wydania przedmiotowej opinii. Wykładni tego terminu dokonuje samodzielnie zespół orzekający w konkretnej sprawie, przy jednoczesnym braku prawnych kryteriów ujednolicających jego rozumienie. Prowadzi to do przyjmowania w praktyce dwóch różnych interpretacji – szerokiej (gdzie źródłem niepełnosprawności może być jakakolwiek jednostka chorobowa) oraz wąskiej (ograniczonej do konkretnie wskazanych jednostek chorobowych). Skutkuje to ustalaniem różnego kręgu potencjalnych beneficjentów usług, co prowadzi do nieuprawnionego zróżnicowania ich pozycji prawnej. W artykule wykazano, że wyniki wykładni literalnej, systemowej i celowościowej – poparte aktualnym orzecznictwem sądowoadministracyjnym – przemawiają jednoznacznie za przyjęciem wyników wykładni rozszerzającej.

Opinia o potrzebie WWRD oraz opinia o braku potrzeby WWRD – chociaż spełniają kryteria uznania ich za jednostronne i władcze działania administracji, oddziałujące bezpośrednio na sferę praw osób, których dotyczą i ich rodzin – nie są formalnie decyzjami administracyjnymi. Nie przysługują od nich odwołanie ani wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy. Prawodawca różnicuje zatem charakter prawny tych opinii względem pozostałych orzeczeń określonych w rozporządzeniu z tego zakresu⁷⁵, od których dopuszcza złożenie odwołania do kuratora oświaty⁷⁶. Nieuregulowanie trybu zaskarżenia opinii, w którym można dochodzić praw, jest nieuzasadnioną dotkliwością dla podmiotów administrowanych, która pozbawia je prawa do instancyjnej kontroli działań administracji. Trudno bowiem dostrzec istotne różnice w składzie zespołu orzekającego, trybie postępowania, sposobie inicjowania jego wszczęcia czy charakterze prawnym działania administracji w przypadku opinii i orzeczeń. Należy zatem postulować ujednolicenie tej regulacji prawnej w sposób zrównujący charakter prawny opinii i orzeczeń.

De lege lata opinia podlega kontroli sądowoadministracyjnej jako akt określony w art. 3 § 2 pkt 4 p.p.s.a., czyli inny niż określone w pkt 1–3

⁷⁵ Orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczenia o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania i orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.

⁷⁶ § 25 r.o.o.

akty lub czynności z zakresu administracji publicznej dotyczące uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest zadaniem publicznym realizowanym przez publiczne i niepubliczne: przedszkola i szkoły podstawowe, w tym specjalne, inne formy wychowania przedszkolnego, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze, ośrodki rewalidacyjno-wychowawcze oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne, które spełniają warunki określone w odrębnych przepisach. W podmiotach tych mogą być tworzone zespoły WWRD, współpracujące ściśle z dzieckiem i jego rodziną, co wynika z przepisów ustawy Prawo Oświatowe i rozporządzeń wykonawczych do tej ustawy.

Istotnym mankamentem tej regulacji jest fakultatywność tworzenia zespołów WWRD w wymienionych podmiotach. Nie jest to rozwiązanie optymalne dla dziecka i jego rodziny. Nie istnieje publiczne prawo podmiotowe, którego treścią byłoby żądanie zorganizowania WWRD w określonym podmiocie. Czyni to pozycję prawną niepełnosprawnych dzieci, którym przyznano wczesne wspomaganie, słabszą od tych, dla których jest organizowane kształcenie specjalne. W tym zakresie należy postulować odpowiednie zmodyfikowanie wskazanych regulacji na korzyść dzieci korzystających z WWRD.

BIBLIOGRAFIA

- Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności*, pod red. A. Drabarza, Białystok 2020.
- Behr J., *Gmina jako podmiot administracji świadczącej w zakresie usług niematerialnych*, Warszawa 2019.
- Behr J., *Usługi publiczne w czasie pandemii COVID-19. Analiza z uwzględnieniem specyfiki świadczenia usług niematerialnych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2021, nr 333, s. 183–195.
- Chrzanowska I., Szumski G., *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa 2019.
- Giełda M., *Pojęcie niepełnosprawności*, w: *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, pod. red. M. Giełdy, R. Raszewskiej-Skałeckiej, Wrocław 2015, s. 17–30.
- Gładyszewska-Cyulko J., Plichta P., Cytowska B., Drzazga A., Szczupał B., *Specjalne potrzeby edukacyjne uczniów z niepełnosprawnościami*, Kraków 2018.
- Jardzioch A.B., *Edukacja włączająca w Polsce*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2016, nr 11(2), s. 193–205.
- Kurzyna-Chmiel D., *Niepełnosprawność jako źródło specyfiki regulacji oświatowej*, „Samorząd Terytorialny” 2018, nr 5, s. 32–42.

- Niepelnosprawność i edukacja*, pod red. G. Całka, J. Niedbalskiego, M. Raclaw, M. Sałkowskiej, J. Sztobryn-Giercuszkiwicz, D. Zuchowskiej-Skiby, Łódź 2023.
- Nowak M., Kwiecińska B., *Jak rozumiane jego pojęcie „niepelnosprawność” w polskim systemie oświaty*, <https://zppp-olesnica.pl/download/co-to-znaczy-niepelnosprawnos.pdf> (dostęp: 3 IV 2024).
- Ośrodek Rozwoju Edukacji, *Edukacja włączająca odpowiedź na potrzeby wszystkich polskich uczniów*, <https://www.ore.edu.pl/2022/06/edukacja-wlaczajaca-odpowiedzia-napotrzeby-wszystkich-polskich-uczniow/> (dostęp: 3 IV 2024).
- Paluszkiewicz M., *Art. 4a*, w: *Rehabilitacja zawodowa i społeczna oraz zatrudnianie osób z niepelnosprawnościami. Komentarz*, pod red. E. Bielak-Jommy, E. Staszewskiej, M. Włodarczyk, T. Wrocławskiej, M. Paluszkiewicz, Warszawa 2023, LEX/el.
- Paluszkiewicz M., *Prawne pojęcie niepelnosprawności*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2015, t. 45, s. 77–98.
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepelnosprawnych, *Ewaluacja ex-post realizacji Programu Wczesna Pomoc Dziecku Niepelnosprawnemu. Raport końcowy*, Warszawa 2014.
- Pilich M., *Art. 127*, w: A. Olszewski, M. Pilich, *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2022, LEX/el.
- Piotrowicz R., *Nowy model wczesnego wspomagania rozwoju dziecka wsparcia rodziny*, w: *Model wczesnego wspomagania rozwoju dziecka skoncentrowany na rodzinie i środowisku. Teraźniejszość i przyszłość. Materiały z konferencji*, pod red. M., Kummant, W. Jaskólskiej, Warszawa 2022, s. 15–20.
- Rafał-Luniewska J., *Podstawowe założenia, istota i znaczenie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka*, Warszawa 2018.
- Raszewska-Skałeczka R., *Statut i regulamin szkolnego zakładu administracyjnego w świetle obowiązującego systemu źródeł prawa*, w: *Nowe prawo o szkolnictwie wyższym a podmiotowość studenta*, pod red. A. Szadok-Bratuń, Wrocław 2007, s. 37–53.
- Raszewska-Skałeczka R., *Statut i regulamin zakładu administracyjnego jako źródła prawa*, Wrocław 2007.
- Raszewska-Skałeczka R., *Statut i regulamin zakładu administracyjnego w polskim prawie administracyjnym: wybrane zagadnienia*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji*” 2005, nr 67, s. 177–205.
- Skóra M., *Ewolucja pojęcia niepelnosprawności na gruncie prawa polskiego*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego – Seria Prawnicza*” 2020, nr 30, s. 246–253.
- Szumski G., *Edukacja inkluzywna – geneza, istota, perspektywy*, „*Kwartalnik Pedagogiczny*” 2006, nr 1, s. 93–114.
- Twardowski A., *Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepelnosprawnościami w środowisku rodzinnym*, Poznań 2022.
- Twardowski A., *Współpraca specjalistów z rodzicami w procesie wczesnego wspomagania rozwoju dzieci z niepelnosprawnościami*, w: *Wczesna interwencja – wsparcie dziecka i rodziny. Materiały z sympozjum naukowego*, pod red. B.E. Abramowskiej, K. Podhajskiej, Warszawa 2018, s. 146–163.
- Urbanowicz Z., *Od interdyscyplinarnego do transdyscyplinarnego spojrzenia na niepelnosprawność*, „*Ogrody Nauk i Sztuk*” 2012, nr 2, s. 443–457.

- Walczak G., *Wczesna interwencja/wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnością w Polsce. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, w: *Interdyscyplinarne konteksty wczesnej interwencji, wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka*, pod red. J. Głodkowskiej, I. Koniecznej, R. Piotrowicza, G. Walczak, Warszawa 2017, s. 125–148.
- Wczesna interwencja a wczesne wspomaganie rozwoju*, <https://www.poradniamielec.pl/dlarodzicow/wczesna-interwencja-a-wczesne-wspomaganierozwoju/> (dostęp: 3 IV 2024).
- „Wczesna, wielospecjalistyczna, kompleksowa, skoordynowana i ciągła pomoc dziecku zagrożonemu niepełnosprawnością lub niepełnosprawnemu oraz jego rodzinie”, Warszawa 2004, https://www.nfz.gov.pl/download/gfx/nfz/pl/defaultaktualnosci/293/1713/1/63_2005_zal.pdf (dostęp: 12 II 2024).
- Woronowicz S., *Niepełnosprawność – wybrane zagadnienia społeczne i prawne*, Warszawa 2014.
- Żywucka-Kozłowska E., Dziembowski R., *Niepełnosprawność intelektualna – perspektywa prawna i medyczna*, „Studia Społeczne” 2023, nr 4(43), s. 251–265.